

QANQULETERAKIDOZUN TÖRƏDİCİSİNİN YAYILMASINDA EKOLOJİ FAKTORLARIN ROLU

Z.T.AĞAYEVA

Azərbaycan ET Baytarlıq İnstitutu

Aparılan tədqiqatlar zamanı təsərrüfatlarda qanquleterakidozla fəsillər üzrə ən yüksək yoluxma payızda aşkar olunmuşdur. Ən zəif yoluxma isə qaz və ördəklər arasında qışda qeyd olunmuşdur. Bu da helmint yumurtalarının ətraf mühitdə yaşamasına və onların invazion xassələrinin saxlanılmasına ekoloji mühitin təsir göstərməsi ilə əlaqədardır.

Açar sözlər: parazit, qaz, ördək, təsərrüfat, müayinə, ekoloji mühit

Son illərdə kənd təsərrüfatında aparılan aqrar islahatlar çox uğurla həyata keçirilir. Heyvandarlıq və quşçuluğun intensiv inkişaf etdirilməsi məqsədilə damazlıq seleksiya işləri, xəstəliklərə qarşı kompleks mübarizə tədbirləri işlənib hazırlanır və təsərrüfatlara tətbiq olunur.

Əhalinin quş ətinə və quş məhsullarına olan tələbatını ödəmək üçün respublika ərazisində çoxsaylı quşçuluq təsərrüfatları yaradılmışdır. Bu məqsədlə məhsuldar ev qazı (*Anser anser dom.*) və ev ördəyi (*Anas platyrhynchos dom.*) yetişdirilən təsərrüfatlar xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Belə təsərrüfatlarda məhsuldarlığın artırılması, ördək və qaz cinslərinin seçilməsi, saxlanması, keyfiyyətli qida məhsulları istehsal edilməsi ilə yanaşı, quşlara daha ciddi zərər verən helmintozların (qurd xəstəliklərinin) öyrənilməsi çox vacibdir (2,5,6).

Quşların helmintozlarına qarşı son dövrlərə qədər kimyəvi preparatlar bəzi hallarda bitki qarışıqları ilə birlikdə tətbiq edilmişdir. Kimyəvi preparatların tətbiqinin müsbət müalicə səmərə verməsinə baxmayaraq, bu preparatlar parazit qurda təsir göstərməklə yanaşı, quşların orqanizmində də ciddi dəyişikliklərə səbəb olur. Ona görə də helmintozlara qarşı yüksək müalicə təsiri olan, ekoloji cəhətdən mənfəəli təsir göstərməyən vasitələrin axtarışı çox aktual məsələlərdən biridir. Bu məqsədlə ölkə ərazisində geniş yayılan və iqtisadi cəhətdən daha səmərəli anthelmint xüsusiyyətlərə malik bitkilərin tətbiqi böyük maraq doğurur.

Quşçuluğa ziyan vuran qarışıq invaziyaların öyrənilməsi aktual problemlərdən biridir. Son dövrlərdə Azərbaycanda fərdi qaz və ördək təsərrüfatlarının yaradılması ilə əlaqədar olaraq vaxtaşırı müalicə və profilaktika tədbirlərinin həyata keçirilməsinə baxmayaraq helmintozlar bu təsərrüfatlarda hələ də geniş yayılmaqdadır (1,3,4).

Tədqiqatlarda məqsədimiz suda üzən ev quşlarının (qaz və ördəklərin) helmintozlarının yayılmasını aşkar etmək və ekoloji faktorlardan asılılığını şəxsi tədqiqatlarımızla müəyyənləşdirmək olmuşdur.

Aparılan tədqiqatların təhlili göstərir ki, helmintozlar yenə də quşçuluğun inkişafına maneçilik törədir. Belə ki, fərdi təsərrüfatlarda saxlanılan qaz və ördəklərin laboratoriyaya gətirilmiş kal nümunələrinin koproloji müayinəsi zamanı ev su quşlarının qanquleterakidozla yoluxması müəyyən edilmişdir. Fərdi təsərrüfatlarda qaz və ördəklərin helmintozlarının müasir epizootologiyasını aydınlaşdırarkən müəyyən edilmişdir ki, ev su quşlarında ən çox parazitlik edən qanquleterakidozdur. Belə ki, fəsillər üzrə aparılan müayinələr zamanı qanquleterakidozla yaz fəslində qazlar arasında ən yüksək yoluxma 50,0%, ördəklər arasında isə 59,1% olmuşdur. Yay fəslində də qazlar arasında ən yüksək yoluxma 63,6%, ördəklər arasında isə 54,5% olmuşdur. Payız fəslində qazlar arasında ən yüksək yoluxma 68,2%, ördəklər arasında isə 50,0%, qış fəslində isə həm qazlar, həm də ördəklər arasında 13,6% olmuşdur.

Buradan belə nəticə çıxır ki, helmint yumurtalarının invazion mərhələyə çatması üçün ətraf mühitə düşmüş yumurtaların daxilində sürfələrin inkişafına müsbət təsir edən amillərin (havanın temperaturunun nəmliyin) olması zəruri şərtlərdəndir. Əgər temperaturun yüksəlməsi nəmliyin azalması ilə eyni vaxtda baş verirsə bu, helmint yumurtalarının məhv olmasını sürətləndirir. Ətraf mühitdə temperaturun aşağı düşməsi helmint yumurtalarının daxilində olan sürfələrin invazion mərhələyə çatmasının ləngidir.

Yumurtalar quşun zılı ilə xarici mühitə düşdükdən sonra havanın temperaturu 18-20°C olduqda bir həftə ərzində yumurtalarda sürfələr əmələ gəlir. Yaz və yay aylarında invazion yumurtalar quş damlarında və fermayarı sahələrdə həyat qabiliyyətlərini 5 aya qədər saxlaya bilirlər. Invazion olmayan yumurtalar qışda yaşama qabiliyyətlərini itirmir və istilər düşdükdə inkişaflarını başa çatdırırlar. Belə yumurtaları quşlar udduqda, onlar kor bağırsağa düşərək inkişaf etməyə başlayırlar. Helmint qazın kor bağırsağında 24-27 gün ərzində tam yetişib yumurta qoymaq mərhələsinə çatır və burada 12-14 ay yaşayır. Ördəklərin bədənində isə

qanquleterakislər 28-36 gün ərzində inkişaf edir və 1,5-2 ay yaşayırlar.

Helminthozların yayılmasında, onların törədicilərinin xarici mühitdə yaşamasında ekoloji faktorların təsiri mühüm rol oynayır. Çünki helminth yumurtalarının xarici mühitdə inkişafı üçün optimal temperatur, nəmlik və oksigenlə təmin edilməsi vacib şərtlərdən biridir. Helminth yumurtalarının inkişafı üçün ən əlverişli temperatur 20-30°C hesab edilir. Nəmlik azaldıqca fekal və onunla birlikdə helminth yumurtaları da quruyurlar, formalarını itirib, büzüşüb məhv olurlar.

Helminth yumurtalarının ətraf mühitdə yaşamasında və invazion xəssəsinin saxlanması onların oksigenlə təmin olunması böyük əhəmiyyət kəsb edir. Topa halında olan fekal kütləsinin üst hissəsində olan yumurtalar, onun daxilində olanlardan və eyni zamanda nəmliyin azalması nəticəsində daha tez məhv olurlar.

Torpağın hərəratının və onda olan rütubətin ilin fəsilələrindən asılı olaraq dəyişməsi helminth yumurtalarının yaşamasında mühüm rol oynayır. Həm torpaqda peyin gec quruyur və buna görə də yumurtaların tələf olması vaxtı uzanır. Tədqiqat aparılmış illərdə temperatur fərqiindən asılı olaraq, yəni yayın isti, qışın sərt keçməsi, yazın quraqlıq, payızın isə rütubətli olması helminth yumurtalarına təsir etmiş, ətraf mühitdə onların yaşama müddəti müxtəlif olmuşdur.

Qanquleterakidozla ən çox cavan quşların, xüsusilə qaz və ördək cüclərinin yoluxması aşkar edilir. Xəstəliyin əsas mənbəyi damlarda, su tutarlarında və s. yerlərdə helminthin yumurtalarını yayan yoluxmuş qaz və ördəklərdir. Onların yaydıqları yumurtaları sağlam quşlar yedikdə qanquleterakidoza tutulurlar. Aparığımız tədqiqatlar zamanı müəyyən edilmişdir ki, Azərbaycan şəraitində qanquleterakidoza bütün yaşda olan qazlar arasında il boyu təsadüf edilir. Yalnız qış aylarında qazlar və ördəklər arasında qanquleterakidozla yoluxmanın dərəcəsi nisbətən aşağı düşür.

Beləliklə, invazion xəstəliklərin törədicilərinə qarşı kompleks mübarizə tədbirləri aparılmalıdır. Qaz və ördəklərdə helminthozlara qarşı profilaktik tədbir kimi fəsilələr üzrə dehelmintizasiya aparılmalı, quşların gəzinti yerləri tez - tez dəyişdirilməli, şumlanmalı, körpə quşları yaşılardan ayrı saxlamalı, quş damları quru saxlanılmalı, iş alətləri dezinvaziya edilməlidir. Təsərrüfata gətirilən yeni quşlar mütləq koproloji və

parazitoloji müayinədən keçirilməlidir. Quşların helminthozlara görə sağlam olmayan su tutarlarında və bataqlıqlarda saxlanılmasına yol verilməməlidir. Su tutarlarının hər hektarına 250-300-dən artıq quş düşməməlidir. Körpə quşlar suya buraxıldıqdan sonra hər 15 - 16 gündən bir preimaginal dehelmintizasiya edilməlidir.

Helminth yumurtalarının torpaqda, suda, ifrazatda və başqa əşyalar üzərində inkişafına və həyat fəaliyyətini saxlama qabiliyyətinə təsir edən ekoloji faktorların özü də müxtəlifdir. Bu baxımdan müxtəlif iqlim şəraitinə malik olan coğrafi zonalarda helminth yumurtalarının yaşaması eyni deyildir. Aran, dağ və dağətəyi zonalarda iqlim şəraiti (nəmlik, hərərat, günəş şüalarının intensivliyi) müxtəlif olduğundan oosistaların ətraf mühitdə inkişafı və yaşaması da müxtəlif olur.

Lakin qeyd etmək lazımdır ki, ölkəmizdə quşçuluğun özəlləşdirilməsi və yeni sənaye əsaslı fermer təsərrüfatlarının yaradılması şəraitində helminthozların baş verməsi ilin fəsilələrindən asılı olaraq dəyişir. Quşçuluq təsərrüfatlarında quşların gəzinti və qidalanma yerlərində ekoloji faktorlar mövsüm üzrə dəyişkən olduğu şəraitdə helmintholoji vəziyyətin mövsümlə əlaqədar olaraq dəyişməsi mümkündür. Təbii ki, yazda və payızda ətraf mühitə düşmüş helminth yumurtaları üçün münasib şərait olduğundan az tələf olur. Qışda isə ətraf mühitin temperaturu aşağı düşür, helminth yumurtalarının invazion mərhələyə çatması ləngiyir və quşların yoluxma ehtimalı azalır.

Ədəbiyyat məlumatlarının qısa şərhindən və bizim apardığımız tədqiqatlardan görünür ki, helminth yumurtalarının ətraf mühitdə yaşamasına, invazion xəssələrinin saxlanılmasına ekoloji mühitin faktorları güclü təsir göstərir. Bu baxımdan ətraf mühitin müxtəlif biotik və abiotik faktorlarının helminth yumurtalarının yaşamasına təsiri daha ətraflı öyrənilib ümumiləşdirilməli və hər bir təsərrüfatın konkret ekoloji şəraitini nəzərə alaraq profilaktik tədbirlər tətbiq olunmalıdır.

Quşçuluq təsərrüfatlarında təbii ekoloji tarazlığın pozulması nəticəsində parazit -sahib sistemində qarşılıqlı tərəflərin müvazinəti dəyişir, parazit inkişafı üçün daha münasib şərait yaranır. Ona görə də təsərrüfatlarda invazion xəstəliklərə qarşı profilaktiki tədbirlər həyata keçirilərkən ümumekoloji və təsərrüfatdaxili faktorlar kompleks şəkildə nəzərə alınmalıdır.

ƏDƏBİYYAT

1. Məmmədov Q.A., Hacıyev Y.H., Şirinov N.M., Ağayev Ə.Ə. //“Baytarlıq parazitologiyası”, 1986, 344 s.
2. Musayev M.Ə., Hacıyev A.T., Yolçiyev Y.Y., Vahidova S.M., Mustafayeva Z.Ə. Azərbaycanda ev quşlarının parazitləri və onlara qarşı mübarizənin elmi əsasları. Bakı, Elm, 1991, 160 s.
3. Rzayev F.H. “Ev su quşlarının helminthozları”, “Elm və amillərin təsiri”, AMEA - nın Xəbərləri “biologiya elmləri”, 2008, № 5- 6, səh. 114 – 120.
5. Гасанова Ж.В. Кокциди домашних водоплавающих и куриных птиц Азербайджана. Вестник Запорожский Национальный Университет (Украина), 2011, стр.36-42.
6. Рыжиков К.М., Черткова А.Н. Определитель гельминтов куриных птиц. М., Наука, 1968, стр. 21-24.

**Роль экологических факторов в распространении
возбудителей гангулетеракидоза**

З.Т.Агаева

Во результате проведенных исследований выяснилось, что в хозяйствах высокая зараженность гангулетеракидозом по сезонам года отмечалось осенью. Слабая зараженность гусей и уток (регистрируется) выявлено зимой. И это связано действием экологических факторов на выживаемость и сохраняемость инвазионных свойств возбудителей гангулетеракидоза.

Ключевые слова: паразит, гусь, утка, хозяйство, обследование, экологическая фактор

**Role ecological factors in the spread the agent
of qanquleterakidosis**

Z.T.Agayeva

As a result of investigations it was found high seasonal infestation in forms with qanquleterakidosis in autumn. Weak infestation at geese and ducks (registreated) was in winter. Related effect of enviromental factors on survival and persistence of invasive properties the agent of qanquleterakidosis.

Key words: parasite, geese, ducks, facility, investigation, environmental factors
